

Київський університет імені Бориса Грінченка

ВЕЛЬМОЖКО ЯНА ЮРІЇВНА

УДК 821.161.2-94 «94»

**ЩОДЕННИКИ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА: ПРОБЛЕМАТИКА,
ОБРАЗ АВТОРА, СТИЛЬ**

10.01.01 – українська література

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ – 2015

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано у Запорізькому національному університеті Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник:

кандидат філологічних наук, доцент
Конончук Тетяна Іванівна,
Академія адвокатури України,
завідувач кафедри української філології
та суспільних наук.

Офіційні опоненти:

доктор філологічних наук, професор
Кузьменко Володимир Іванович
Київський університет імені Бориса Грінченка,
професор кафедри української літератури,
компаративістики і соціальних комунікацій;

кандидат філологічних наук,
старший науковий співробітник
Кравченко Андрій Євгенович,
Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка
НАН України,
старший науковий співробітник
відділу української літератури XX ст.

Захист відбудеться «20» травня 2015 року о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.133.03 Київського університету імені Бориса Грінченка за адресою: 04053, Київ, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Київського університету імені Бориса Грінченка за адресою: 04212, м. Київ, вул. Тимошенка, 13-Б.

Автореферат розіслано «18» квітня 2015 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. В. Кудряшова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Видання на початку ХХІ ст. (2002–2004 рр.) трьох томів «Щоденників» Олеся Гончара стало знаковою подією для української культури. Тексти, які акумулюють спостереження, роздуми, переживання письменника упродовж десятиліть (1943–1995 рр.), безумовно становлять цінний матеріал для дослідження цієї доби, психології творчості окремого автора, біографії митця, становлення його світобачення, докладно характеризують механізми творчих задумів тощо.

Літературна спадщина Олеся Гончара активно досліджувалася в українській філологічній науці, приваблюючи читачів і вчених не лише художністю, а й гостротою проблематики, безкомпромісною громадянською позицією автора. У «Щоденниках» письменник ще відвертіше декларує свою точку зору на тоталітарне суспільство, демонструючи прагнення свободи самовиявлення, почуття національної гідності. Справді, такий комплекс проблем на той час міг бути адекватно заявлений лише у щоденниковій формі.

З моменту видання до «Щоденників» у монографіях, дисертаціях, статтях зверталися В. Біляцька, М. Возна, В. Галаган, А. Галич, В. Галич, О. Галич, С. Ігнат'єва, Т. Конончук, Г. Кудряшов, С. Ленська, О. Медоренко, Н. Мисливець, М. Степаненко, І. Цюп'як, Н. Чиж та ін. Проте залишаються нез'ясованими проблеми реалізації авторської свідомості, інтенційні обрії письменника, жанрова і стильова своєрідність, типологія лексико-стилістичних особливостей текстів та багато інших аспектів поетики щоденника, не охоплених сучасними філологічними студіями. Не менш важливим вважаємо також з'ясування художніх особливостей «Щоденників» О. Гончара в ракурсі образу автора.

Віднедавна увагу дослідників привертає жанрова своєрідність щоденника з-поміж інших споріднених текстів, проблема співвіднесеності в ньому ознак художньої прози та публіцистики, своєрідне «проміжне» становище цього явища. Переважно науковці (Н. Видашенко, О. Галич, Л. Деревіна, С. Машинський, А. Тартаковський) інтерпретували щоденник як різновид мемуаристики. На його своєрідній жанровій природі наголошували О. Бочаров, Н. Банк, О. Галич, О. Єгоров, А. Ільків, К. Танчин, К. Вйолле, Ж. Лежен, завваживши, що передусім впадає в око відсутність цілісного сюжету, фрагментарність, стилістична неоднорідність тощо. У різних проекціях вивчали щоденник Є. Бушканець, В. Кардін, Т. Гажа, Т. Томіліна та ін.

Тим часом виразна жанрова дифузія літератури ХХ ст., внутрішні контамінації і взаємопроникнення її родів і видів, синтетичні форми поєднання художньої літератури з публіцистикою і документалістикою зумовлюють потребу вивчення щоденників як явища мистецтва слова. Так, на близькість щоденника до художньої літератури вказує, зокрема, його специфіка, особливо тоді, коли автор – письменник. Він ніби намагається відійти від процесу творчості, однак, сам того не зауважуючи, мимоволі залишається художником: цього разу – у щоденнику (М.Федунь). Щоденники письменників досліджували Н. Момот («Журнал» Т. Шевченка), Є. Заварзіна (В. Винниченко), П. Жилієвська і

Г. Саливончик (О. Довженко), у російському літературознавстві – Л. Опульська (Л. Толстой), Л. Розенблюм (Ф. Достоевський).

Таким чином, актуальність питань, які зумовили вибір теми дисертації – **«Щоденники Олеся Гончара: проблематика, образ автора, стиль»**, ґрунтується на таких чинниках: сучасне літературознавство активно звертається до документально-автобіографічних жанрів (спогади, мемуари, щоденники та інші явища літературно-публіцистичного характеру), отже, наявна потреба наукового з'ясування малодосліджених елементів їхньої жанрово-стильової специфіки, образу автора; крім того, важливо всебічно вивчити творчу лабораторію одного з ключових представників української літератури другої половини ХХ ст. – Олеся Гончара.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано згідно з планом науково-дослідної роботи кафедри теорії літератури та компаративістики Київського славістичного університету «Актуальні проблеми філологічної освіти: нове покоління підручників для вузів гуманітарного напрямку». Тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради Київського славістичного університету (протокол № 2 від 2 березня 2006 р.) та скоординовано на засіданні бюро наукової ради з проблеми «Класична спадщина та сучасна художня література» НАН України (протокол № 2 від 11 квітня 2006 р.).

Мета дисертації – дослідити «Щоденники» Олеся Гончара в цілісності їх проблематики, жанрово-стильової специфіки та особливостей презентованого в них образу автора. Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань:

- 1) з'ясувати своєрідність «Щоденників» О. Гончара у фокусі жанрово зумовленої наративної стратегії як синтезу елементів документально-автобіографічної прози та неореалістичного «ліричного документа»;
- 2) проаналізувати особливості творчої особистості автора та становлення його біографічної свідомості;
- 3) виявити художньо-стильові особливості «Щоденників» О. Гончара, зокрема специфіку концептуальних метаобразів, які формують проблематику, систему образів і мотиви щоденникових записів;
- 4) дослідити типологію творчої інтенції у «Щоденниках» О. Гончара;
- 5) окреслити характерологічні риси мовної саморефлексії письменника у «Щоденниках» в річищі з'ясування значущості української мови у творчій долі О. Гончара.

Об'єктом дослідження є щоденники О. Гончара, які письменник вів з 1943-го до 1995 р., видані у трьох томах.

Предметом дослідження є проблематика, стиль та образ автора в щоденниковому тексті О. Гончара.

Методи дослідження. Відповідно до об'єкта і предмета дослідження, мети і завдань у роботі застосовуються *загальнонаукові* (аналіз, синтез, аналогія) та *спеціальні* методи дослідження: описовий (для подання фактів генологічної специфіки щоденників, їхнього проблемно-тематичного змісту), порівняльно-історичний (для вивчення своєрідності означеного періоду в літературі та

специфіки жанру в діяхронії), типологічний (для виявлення закономірностей розвитку жанру в синхронії), філологічний (для текстологічного та ідейно-змістового аналізу щоденників), психологічний (для з'ясування проблем творчої інтенції та презентації образу автора у щоденниках), біографічний (для аналізу впливів етапів життєвого шляху на художню свідомість письменника), концептуальний (для вивчення ключових метаобразів щоденників О. Гончара), лінгвістичний (при з'ясуванні специфіки мовної самоідентифікації письменника).

Теоретико-методологічну основу дослідження становить доробок вітчизняних та зарубіжних дослідників теорії, історії літератури, журналістики. Загальнотеоретичну основу роботи складають праці С. Аверінцева, М. Бахтіна, Л. Баткіна, М. Бердяєва, П. Гайденка, Г. Гачева, Г.В.Ф. Гегеля, Г. Зіммеля, Д. Наливайка, А. Тартаковського, А. Ткаченка та ін. Базовими для дослідження стали праці, присвячені генологічним характеристикам щоденників – Є. Барана, О. Галича, Л. Гараніна, Л. Гінзбург, П. Гордона, І. Даровської, О. Єгорова, Н. Копистянської, О. Кривцуна, Н. Мисливець, М. Парця, Т. Радзієвської та ін., а також дослідження творчості О. Гончара і літературного контексту його часу: В.М. Галич, О.А.Галича, О. Гнатюк, Т. Гундорової, В. Дончика, М. Жулинського, Н. Заверталюк, Л. Коваленка, В. Ковалюк, М. Коцюбинської, Л. Масенко, М. Наєнка, Л. Новиченка, А. Погрібного, І. Семенчука та ін.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що *уперше* в українському літературознавстві здійснено комплексне дослідження «Щоденників» О. Гончара для виявлення їхньої проблематики, презентації образу автора та жанрово-стильових особливостей; проведений усебічний аналіз етапів формування творчої особистості О. Гончара (розглянуто процес світоглядної еволюції письменника до екзистенційної свідомості); досліджена специфіка творчої інтенції в щоденникових записах О. Гончара; *вдосконалено* понятійну базу рецепції щоденника як літературно-публіцистичного жанру; *набуло подальшого розвитку* осмислення творчої постаті О. Гончара, його ролі в українському літературному процесі ХХ ст., зокрема охарактеризовані типологічні риси його творчої інтенції, що розкрилися в «Щоденниках».

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання у викладанні університетських курсів історії української літератури ХХ століття, спецкурсів і спецсемініарів з гончарознавства, при написанні літературознавчих досліджень (курсівих, дипломних, магістерських робіт), у підготовці навчальних посібників для старшокласників та студентів.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дослідження оприлюднено на наукових та науково-методичних конференціях різних рівнів, зокрема, на *міжнародних*: IV Міжнародній науковій конференції «Наукова та літературна спадщина Павла Чубинського у державотворчих процесах України» (Київ, 2006), 1-й Міжнародній науково-практичній конференції «Мова і мовний потенціал особистості в поліетнічному середовищі» (Мелітополь, 2007), Міжнародній науковій конференції «Національна культура у парадигмах семіотики, мовознавства, літературознавства, фольклористики» (Київ, 2007), та *всеукраїнських*: V Всеукраїнській науково-теоретичній конференції «Українська література: духовність і ментальність» (Кривий Ріг, 2005), Всеукраїнській

науковій конференції: «Концепція нації у творчості Івана Яковича Франка: до 150-річчя від дня народження» (Київ, 2006), II Всеукраїнській науковій конференції, присвяченій 85-річчю від дня народження українського письменника Володимира Малика (Київ, 2006), VII Всеукраїнській науково-теоретичній конференції «Українська література: духовність і ментальність» (Кривий Ріг, 2007), VI Всеукраїнських щорічних науково-практичних читаннях «Фольклор і література в історичному розвитку та державотворенні України», присвячених Павлу Чубинському, (Бориспіль, 2007), Всеукраїнській науковій конференції «Творчість Олеса Гончара в соціокультурному і національному параметрах», присвяченій 90-річчю від дня народження О. Гончара (Дніпропетровськ, 2008), Всеукраїнській науковій конференції, присвяченій 90-річчю О. Гончара (Київ, 2008), Науковій конференції «Феномен Олеса Гончара в духовному просторі українства» (Полтава, 2008), VIII Всеукраїнській науково-теоретичній конференції «Українська література: духовність і ментальність» (Кривий Ріг, 2008), Всеукраїнській науковій конференції «Література й історія» (Запоріжжя, 2008), Третіх всеукраїнських наукових фольклористичних читаннях, присвячених пам'яті професора Лідії Дунаєвської (Київ, 2009), Всеукраїнській науковій конференції «Жанрово-стильова палітра слова Олеса Гончара» (Дніпропетровськ, 2010), Всеукраїнській науковій конференції, присвяченій творчості Тараса Шевченка (Київ, 2011), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Рецепція України в контексті сучасної мови та літератури» (Дніпропетровськ, 2011), Всеукраїнській науковій конференції «Література й історія» (Запоріжжя, 2012), Всеукраїнській конференції молодих учених (Київ, 2012), Всеукраїнській науковій конференції, присвяченій 85-річчю від дня народження Юрія Мушкетика (Київ, 2014).

Публікації. Основні положення дисертації викладено у 8 одноосібних публікаціях, із яких 7 – у фахових виданнях України, 1 – зарубіжна публікація.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (269 позицій). Загальний обсяг – 222 сторінки, з яких 197 – основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, визначено мету й завдання дослідження, об'єкт і предмет розгляду, сформульовано наукову новизну, теоретико-методологічну базу, методи, теоретичне й практичне значення роботи, представлена апробація роботи.

Перший розділ **«Літературний і генологічний контексти щоденникової спадщини О. Гончара»** структурно складається із чотирьох підрозділів. У підрозділі 1.1. *«Творча особистість письменника і лірична документальність літератури 1940–60-х років: жанрова дифузія прози й публіцистики»* розглянуто домінантні аспекти феномена «творча особистість» та неореалістичний стильовий компонент як одну з ключових закономірностей розвитку української літератури, зокрема документалістики 1950–60-х рр.

Заявлена в дисертації проблема вимагає корелювання понять «образ автора» і «творча особистість», що мають тривалу літературознавчу історію і своєрідний

шлях еволюції. Проте роль і зміст вагової для літературознавства категорії «особистість, що творить, здійснює, фокусує процес літературної творчості» не набули належного осмислення. Здебільшого довідники, словники, енциклопедії зосереджуються на осмисленні дефініції «творчість», побіжно чи принагідно звертаючись і до поняття «творча особистість», визначаючи її синонімічний ряд як похідний або ж додатковий до термінів «автор», «митець» тощо. Такий підхід до вирішення питання є лише одним із можливих, до того ж більш прийнятний для попередніх етапів становлення філологічної науки, коли категорія «творча індивідуальність» ще не набула самодостатності, не виокремилась із цілісного сприйняття процесу творчості.

Не менш значущим є диференціація понять «образ автора» і «творча особистість», які мають принципове значення для нашого дослідження. Витоки активного теоретичного освоєння поняття «творча особистість» сягають початку ХХ ст., проте лише з 1950-х рр. активізувалося формування його термінологічної змістовності, що мало не лише суто філологічне, а й суспільне значення, позаяк відбувалося на тлі значних громадських зрушень, відомих як епоха «відлиги», коли кардинально змінювались уявлення про предмет як літератури, так і інших мистецтв, про їхні специфічні особливості. Докорінних змін зазнавали радянські концепції методу, стилю, але передусім трансформації стосувалися статусу митця.

Проблема творчої особистості до кінця століття перетворилася на вагомий теоретичний дискурс, значною мірою впливаючи й на мистецьке самоусвідомлення О. Гончара, його художню саморефлексію в «Щоденниках». Творчість письменника (в тому числі його щоденникові записи) сфокусувала глибинні закономірності тогочасного літературного процесу в Україні, які зазнали впливу тимчасової демократизації суспільного життя. У підрозділі розглянуто особливості повоєнного українського неореалізму – параметри типологічної спорідненості, яка єднає українську літературу цього періоду з провідними тенденціями мистецтва європейських країн, де неореалізм став одним із центральних стильових напрямів у 1940–50-ті роки.

Згадана властивість української прози споріднена з італійським літературним неореалізмом, основним жанром якого вважається «ліричний документ», тобто текст, що синтезує автопсихографію з художнім вимислом, заакцентовуючи етапи духовного зростання автора-героя. Як у художній прозі 60-х років ХХ ст., так і в її художньо-документальних різновидах особливого жанротворчого значення набувають такі домінантні ознаки прозового неореалізму: документальність і ліричність. Одним із послідовних втілень цієї стильової лінії в українській літературі є жанр щоденників, зокрема нотатки О. Гончара, що зумовило генологічну приналежність його щоденникових записів, особливо очевидну в порівнянні з нотатками В. Винниченка, О. Довженка, А. Любченка, в яких авторська самопрезентація не набуває такої єдності ліризму й документальності, не сягає повноти органічного синтезу художності й публіцистичності.

Саме в 50–60-х роках минулого століття під впливом розвитку неореалістичної стильової тенденції в українській прозі, щоденники О. Гончара набувають остаточної жанрової визначеності, присутні особливості якої досі не знайшли повного відображення в сучасних дослідженнях. Мемуари мають

принципову жанрову відмінність від щоденників передусім за концепцією адресата. По-перше, якщо мемуарна проза створюється «для читача», то щоденники за визначенням є суто приватними нотатками, записками «для себе». По-друге, щоденники не завжди містять спогади, їхній основний змістовий сенс – фіксування злободенних подій і думок. Тому дотримуємося думки, що щоденник, маючи досить багато «точок дотику» з іншими художньо-публіцистичними жанрами, усе ж характеризується очевидною своєрідністю, яка реалізується й у нотатках представників красного письменства, зокрема й у творчості Олеся Гончара.

У підрозділі 1.2. *«Гончарознавство 1990-х років: пострадянські виміри»* оглянуто в загальних рисах суперечливі тенденції, що окреслилися в дослідженнях творчої спадщини письменника названого періоду. У цей час, коли було проголошено, що українське літературознавство вивільняється від ідеологічного тиску, дослідження творчості О. Гончара опинилися у неконструктивній ситуації. Складність полягала в тому, що актуалізувались протилежні позиції, категорично політично ангажовані. Літературознавці вдавались до емоційно забарвлених оцінок, і це ставало на перешкоді неупередженому осмисленню творчості такого відомого в радянський час митця, яким був О. Гончар. Дослідники материкової України прагнули зафіксувати позитивне сприйняття його творчості, натомість еміграційні критики заакцентовували ідеологічний чинник у романах письменника. Однак основні тенденції наукових досліджень стосувалися сфери поетики, досягнення творчої постаті письменника. Окремою сторінкою гончарознавства стало започатковане в першому десятилітті ХХІ ст. дослідження щоденників Олеся Гончара.

Яким би не було складним і суперечливим гончарознавство останніх десятиліть, виокремлюються його спільні тенденції. Передусім це стосується прагнення повернутися до дослідження поетики О. Гончара, зокрема йдеться про праці В. Фащенко «Людяність: концепція людини в творчості Олеся Гончара» (1986), Н. Городнюк «Тронка» Олеся Гончара як модус пасторальної утопії» (2004), А. Гуляка «Концепція особистості у творчості Олеся Гончара» (2008) та ін. Наголосимо й на тому, що значну роль у розробці нових підходів відіграли наукові конференції Дніпропетровського національного університету, присвячені дослідженню поетики творів О. Гончара, – на сьогодні єдиного наукового осередку, що послідовно і систематично звертається до цієї проблеми.

Літературознавча думка початку ХХІ ст. продовжує вивчення творчості Олеся Гончара, звертаючись для цього до розмаїтих методологічних підходів, чому підпорядковані наукові розробки Н. Котух «Від людини – до художньої істини» і «Витоки художньої істини (антропологічний аспект прози О. Гончара)», Т. Ісаєнко «Витоки духовності Олеся Гончара», В. Мелешко «Знаковість постаті у творчості Олеся Гончара». Власне, всеукраїнська науково-практична конференція з нагоди 90-річчя від дня народження О. Т. Гончара (28–29 травня 2008 р., Полтава) акцентувала антропологічний аспект «проблеми Гончара» – «Феномен Олеся Гончара у духовному просторі українства».

З огляду на розуміння феномену письменника в поєднанні з антропологічним підходом, можна констатувати новий етап у гончарознавстві: «Щоденники» Олеся

Гончара є адекватним матеріалом для подібних досліджень. Науковці зробили перші кроки щодо осмислення щоденникової спадщини письменника, накреслилась певна спрямованість досліджень, а саме: вписаність у літературний процес (А. Галич, М. Степаненко), жанрова специфіка (О. Галич, О. Медоренко, М. Возна, С. Ігнат'єва) тема шістдесятників (С. Ленська), інтерпретація радянською критикою роману «Собор» (Г. Кудряшов), порівняльний аналіз щоденників О. Гончара та О. Довженка (О. Галич, Н. Чиж), стилістичні особливості текстів (В. Галаган), фольклорність образності (В. Біляцька). А. Ільків розглянула український щоденник другої половини ХХ – початку ХХІ століть загалом, залучивши до дослідження і щоденники О. Гончара.

Підрозділ 1.3. *«Щоденникова спадщина О. Гончара і еволюція жанру в українській літературі ХХ століття»* присвячений окресленню контексту «Щоденників» О. Гончара, зокрема публікації в 1990-х роках досі забороненої щоденникової спадщини представників української літератури ХХ ст. – В. Винниченка, А. Любченка, О. Довженка та ін. На тлі відмови від радянських постулатів у науці й культурі діалог із попередніми епохами, долучення до принципово іншої системи цінностей із загальнолюдським, а не класовим змістом відкривали можливість спілкування з авторами щоденників, що актуалізувало їх суспільну й духовну значущість. Обраний для дослідження контекст не випадковий. Так, у записах В. Винниченка приваблювала багатогранність характеру письменника, художника, публіциста й визначного державного діяча. З О. Довженком О. Гончар підтримував дружні стосунки, для нього О. Довженко був взірцем творчої особистості ХХ ст., щоденники А. Любченка містили зразки протистояння опонентам, полемічної майстерності.

Проаналізовані в підрозділі щоденники В. Винниченка, О. Довженка, А. Любченка створюють типологічний жанровий контекст, який дає змогу простежити своєрідність щоденникових записів О. Гончара. Жанрово-стильові відмінності продиктовані непересічністю творчих особистостей письменників. Конкордизм, концептуальність і синтетичність постаті Винниченка контрастують із ресентиментним «відступництвом» А. Любченка, його відкритою публіцистичністю і експресивністю. Образний світ щоденників Довженка (творчої особистості героїчного типу) сформований специфікою могутнього синестезійного світосприймання художника й кінематографіста з його тяжінням до символічної метаобразності. Порівняльний аналіз щоденникових текстів цих видатних творчих особистостей виявляє художню специфіку «Щоденників» О. Гончара, особистості екзистенційної, самотутності його мистецької саморефлексії.

Розділ другий **«Біографія письменника як культурно-естетична проблема, біографізм «Щоденників» О. Гончара»** присвячений аналізу тих чинників, що справили вирішальний вплив на становлення творчої особистості митця.

У підрозділі 2.1. *«Формування біографічної свідомості»* йдеться про художню біографію як важливу літературознавчу проблему і особливості презентації життєвого шляху в «Щоденниках» О. Гончара. Від часів античності до сьогодення біографія проблематизується представниками гуманітаристики,

сприймаючись як спосіб явленості власного буття у тому чи іншому типі культури.

У статусі літературознавчого поняття «біографія» найбільш інтенсивно воно освоювалось, обґрунтовувалось у ХХ ст. Новітній етап літературознавства позначений як рефлексіями біографізму 1920–1960-х років, так і розробкою нових культурологічних і мистецтвознавчих концепцій, що швидко стали пріоритетними. Безпосередній аналіз специфіки біографізму в щоденниках О. Гончара передбачає необхідність чіткого розмежування між біографією і щоденником. Біографічна свідомість є одним із найбільш суттєвих чинників щоденникового мислення Гончара. У тому сенсі, як автором фіксується власне життя, щоденники О. Гончара надзвичайно показові, оскільки йдеться про відвертість, саморефлексивність. Відчувається, що Гончар вибудовує свої взаємини з часом як метатекст.

Сам письменник не пояснював, чому саме період Великої Вітчизняної війни був обраний для відліку щоденникового буття, але зміст записів дає зрозуміти, що роки війни є визначальними для його подальшого життя. Враховуючи, що між першим і останнім записом проминуло п'ятдесят років, парадоксально, що текст щоденника є цілісним, і ця цілісність обумовлена авторським «Я», позицією однієї людини. Необхідно зважати на те, що особистісна позиція змінюється, оскільки еволюціонує думка, а текст щоденника відбиває цей процес. Загалом це відчутно тоді, коли щоденники пишуться впродовж тривалого часу, як у Гончара, Сартра та ін., коли автор-оповідач переживає суттєві зміни внутрішнього характеру.

Як філолог О. Гончар формувался на засадах класичної літератури, а звідси й тяжіння до підтексту навіть у викладі фактів щоденника, що перетинаються, поповнюються «відкритими», «необробленими» деталями біографії. До таких належать дитячі і воєнні ретроспекції, які стали наскрізною темою щоденників від першого до останнього запису.

Щоденники О. Гончара засвідчили, що спогади про дитинство структурують текст на рефлектуючий і цілісний, мають характер не протистояння, а діалогу. Між «я», що згадує, і «я», котре згадується, відсутнє будь-яке напруження, несуголосність чи несумісність. Одним із найсуттєвіших питань у зв'язку з темою дитинства у щоденниках є усвідомлення цілісності життя як неодмінної умови єдності тексту.

У підрозділі 2.2. *«Рефлекси екзистенціальної свідомості»* проаналізовані екзистенціальні мотиви «Щоденників» О. Гончара. Філософський екзистенціалізм як світоглядна система в українській літературі має досить тривалу традицію, він набуває значення істотної тенденції ще з 1920-х рр. (наприклад, у прозі В. Підмогильного). Перерва в розвитку, спричинена ідеологічним пресингом соцреалізму, не обірвала її, а лише тимчасово призупинила. Історичні обставини 1940-х років сприяли поверненню до екзистенціальної художньої рефлексії буття, підтвердженням чому є воєнні нотатки, що їх О. Гончар започаткував саме під час полону. Щоб усвідомити себе в новій іпостасі, необхідно було вести записи і в такий спосіб занотувати свій стан. Це була внутрішня потреба, хоча вести

щоденники на фронті заборонялося, адже в них могли міститися факти, що становили військову таємницю.

Перший запис зроблено в червні 1943 р. За два роки війни Гончар мав можливість осмислити трагізм того, що відбулося. Свій стан виразив у фразі: «*Я сповнений чорного песимізму...*»¹ (1, 9), його мовна поведінка цьому відповідає. Зміст того, що відбулося, що побачив, пережив, утілений у фразах, що передають його емоційний стан: «*Два роки, а скільки страждань, скільки мук та поневірянь для народів! Чи буде коли оцінено все безглуздя й злочинство цієї бойні!...*» (1, 9). Песимістична свідомість письменника працює напружено, формуючи образи подій, подаючи їх гранично узагальненими: «*Вся країна корчиться в судах, мов шматований заживо звіром живий організм. Людина з усіма її думами й почуттями топчеться важким чоботом солдата, а солдат сам розчавлений фізично й морально вмирає, не знаючи за що*» (1, 9). Якщо Сартр відкрив екзистенційний зміст «нудоти» в романі 1938 р. під цією ж назвою, то в Гончара, після повідомлень «Нової України» про життя українського письменництва як «п'ятої колонії», визріло усвідомлення її як «ганчір'я», «гнилі» (1, 15). Записи періоду війни засвідчують, що письменник вбачав свою місію в тому, щоб знищити зло – війну, і тим самим гармонійно впорядковувати світ.

Гончар як автор щоденника знаходить опору в собі, що було суголосним із концепцією Сартра «в-собі (буття)» («Буття і ніщо», 1943). Ключовою думкою такої форми буття є віра Гончара в Бога: «*Я релігійозен. Я верю в Бога*» (1, 53). Гончар зробив очевидним факт віри, продемонстрував, наскільки глибоко закоріненою була релігійна свідомість українського народу. Форми збереження її були різними, як правило, прихованими, але в кризовій ситуації віра відновила і оновила. Специфіка її полягала в тому, що вона наповнилась новим екзистенційним змістом.

Як і у Сартра, Бог Гончара неіменований і не проглядається, не має місця розташування. Бог із ним, у глибинах його свідомості, становить душевно-духовний порив. Відповідно до християнського вчення, його постулатів Бог існує остільки, оскільки християнину вдалось у своєму бутті реалізувати моральні цінності. У щоденниках є декілька найбільш сокровених записів подібного плану, один із них датований 28.07.1947 р., його можна означити як прояв екзистенційно-релігійного філософствування: «*Из чего состоит моя жизнь? Все годы, сколько я помню, я провел в тяжелейшей борьбе, как сказочный титан, с нечеловеческой силой защищая крепость, имя которой – я, чистота моей души. И эта крепость все время была в осаде, окружена несметным числом гадких, мерзких сил. Я защищался. Я боролся. Душа моя сверкала, как золото на солнце. Она была юна, чиста, прекрасна. Но сколько можно выдержать эти пытки? Ведь есть предел и моим силам, ведь имею право и я когда-нибудь отдохнуть, пустив пулю в сердце*» (1, 55). Цей запис сприймається як маніфест «в-собі (буття)», зроблений у надзвичайно важкий час, можливо, навіть більш складний

¹ Тут і далі «Щоденники» О. Гончара цитуються за вид.: Гончар О. Щоденники: в 3 т.; [упоряд., підгот. текстів, ілюстр. матеріалу та передм. В. Гончар] / О. Гончар. – К. : Веселка, 2002 – 2004. – Т. 1–3; у дужках – номер тому і сторінка.

за попередні воєнні роки. Після цього йде зізнання про віру в Бога, а з огляду на те, що це зізнання зроблено у щоденнику, то воно й звернене до себе, декларує шлях до себе.

Щоденникові записи позначені екзистенційним світосприйняттям з таким очевидним прагненням до реалізації внутрішньої свободи, з пошуками сенсу власного існування, що передбачало формування власної системи моральних координат. З відстані десятиліть впадає в око те, що записи О. Гончара сконденсували й документально відтворили трагічну долю його покоління, містячи переживання молодого українського інтелігента, процес становлення якого припав на роки війни. Привертає увагу й така характерна особливість співвідношення художнього й художньо-документального текстів: хоч би якими суголосними були щоденникові записи періоду війни з подіями, відтвореними в романах «Прапороносці», «Людина і зброя», «Циклон», вони, проте, істотно відмінні.

Щодо «Прапороносців», то екзистенційність воєнних літ так і залишилася на рівні творчої інтенції. Потужна реалізація екзистенційної думки була здійснена лише у 1960-х роках і пізніше. У ній можна виокремити два пласти: зовнішній, що зберігає час і місце дії, героїв, події, їх хронологію, і внутрішній з його екзистенційним змістом, який превалює в романістиці. Події як такі дещо витіснені екзистенційною думкою, що позиціонує автора – у романі «Людина і зброя» вона реалізована у наскрізному екзистенціалі «біль втрат», у «Циклоні» – це концепт «оголеність» (зустрічається ще в щоденникових записах), але не тільки і не стільки тілесна, у неї зміст екзистенційний, а тому йдеться про оголеність метафізичну, за якою душевна безодня істот із фашистською ідеологією, з іншого боку – не менш вражаючий душевний стан людей, що протистоять злу. Образ «голого серед вовків» є первинним у тексті щоденника у сповіді про полон, художньо втілений уже в романі.

Формування екзистенційної свідомості О. Гончара мало специфічні закономірності, хоча багато в чому цей процес типологічно співвідносний із традиційними моделями екзистенційності, започаткованими й реалізованими Сартром, Камю, Ясперсом, Гайдеггером, Маркузе. І хоча ці концепції набули наукового осмислення у вітчизняному науковому дискурсі значно пізніше, процес оновлення людської свідомості відбувався незалежно від меж і кордонів. Чимало щоденникових записів О. Гончара є свідченням пошуків письменника у сфері художнього слова, у стилі, що з часом набув визначення «сартрівського» – «комбінації слів»; це записи, присвячені містичному змістові «ненависті в собі», вони розкривають авторську концепцію «бунтівної людини», суто гончарівське трактування екзистенційного мотиву відчуженості, усамітненості та ін. Саме в «Щоденниках» письменник уперше розробляє низку екзистенціалів, які згодом розгортаються в епічних полотнах його романів.

У розділі третьому **«Презентація образу автора у «Щоденниках» О. Гончара, особливості творчої саморефлексії письменника»** текстуально проаналізована специфіка щоденникової форми самовиявлення творчої особистості письменника.

Підрозділ 3.1. «Ключові метаобрази «Щоденників» О. Гончара» присвячений нерозривній єдності подієвого і образного ряду в щоденникових записях письменника. У підрозділі проаналізовано найбільш значущі металогічні образи, які відіграють у «Щоденниках» домінуючу роль.

Абстрактна образність – характерне явище для щоденникового тексту О. Гончара. До таких наскрізних образів належить поняття «юнацький ідеалізм», який Гончар уживає лише один раз у записі, зробленому вже у 1993 р., проте він за своїм смыслом стає базисом цілої низки метаобразів. Болісне переживання подій «Празької весни» обумовило появу образу «весни української», не менш драматичної для письменника. Образно, а разом із тим типологічно Гончар поєднав політичні події, фактичною основою яких у Празі стали бої, пролита кров, утрачені надії, розбиті ілюзії, і арешти, суди, в'язниці, концтабори – в Україні – для тих, хто зробив спробу проти цього протестувати. Якщо на рівні подієвому Гончар об'єднав героїзм фронтовий і дисидентський в образі весни, яку душили брежнєвські танки, то його внутрішній стан був настільки складним у цю мить, що трагізм почуттів можна було відтворити лише констатаційно, звідси категоричне: «...юнацький ідеалізм у людині – це таки прекрасно!» (3, 490). Названий образ дотичний до іншого образного концепту «Щоденників» – «Празької весни» як символу знищеної «відлиги», означення нездійсненої демократизації суспільства. Для Гончара-воїна Прага була не лише містом, у якому для нього закінчилася війна, але особливим, знаковим містом, у якому він почувався визволителем від фашистської чуми. Те, що образ весни ніс у собі зміст свободи, Гончар засвідчив так: «...тоді ми несли її народам Європи, і то була правда» (3, 490).

Її специфіка в щоденниковій творчості О. Гончара диференційована: наявність у тексті образності абстрактної і поетологічної не дає підстав для їх різкого розмежування, радше ці типи образності в щоденниках Гончара перетинаються, доповнюють один одного.

Серед розмаїтої абстрактної образності Гончара привертає увагу образ світобудови («мироздання»). У щоденнику письменник віддавав перевагу саме російському варіанту, під яким розумілася «зоряна темрява небес», або «як росіяни гарно назвали, мироздание». Записи, пов'язані з історією написання «Собору», свідчать, що в Гончара була внутрішня потреба повертатись до створеного ним образу, що певним чином був уособленням світобудови: «мироздание» і «собор» перетнулися в художньо осмисленій образній площині.

У розповідях про реальні постаті автор щоденника часто вдавався до порівняння їх з літературними героями – у цьому полягає своєрідність поетологічної (Ф. Інгольд) образності Гончара. У підрозділі також текстуально проаналізовано зразки створення специфічних, характерних для письменника образних концептів у щоденникових записях, а саме: образ Ісуса, образ Холодної гори, уподібненої до Дантового пекла, тощо. Очевидним є те, що Гончар тонко відчував ті зрушення, що відбувались у поетичній мові, особливо в 1960-і роки. Це накладало відчутний відбиток на особливості саморефлексії письменника у щоденникових записях, породжуючи розгалужену систему наскрізних

концептуальних образів. Вони узагальнюють світоглядні засади авторської самопрезентації в образній канві «Щоденників» О. Гончара.

У підрозділі 3.2. «*Специфіка творчої інтенції*» здійснений аналіз своєрідності творчої інтенції О. Гончара на базі концепцій Е. Гірша та О. Кривцуна як взаємодоповнюючих, обумовлених єдиним полем культурного, літературного і літературознавчого розвитку.

Творча інтенція О. Гончара передусім фіксувалася в його щоденниках. Їх можна певним чином класифікувати, упорядковувати: так, записи, пов'язані з досвідом письменника початку війни, до полону, визвольної місії, екстраполюються в романи «Прапорonosці», «Людина і зброя», «Циклон», щоправда, написаних у зворотному від хронології подій порядку.

У цих записах, реалізованих у творчості, вбачаємо ту модифікацію інтенції, яку можна означити потребою духовної впорядкованості. Проговорено й записано те, що в іншій ситуації утримувалось лише у свідомості й душі. Закономірним продовженням пережитого через щоденники є творчість, тобто моделювання того, чого ще не існувало, тобто текст щоденника Олеся Гончара багатоаспектно виявляє творчу інтенцію автора, що природно для митця.

О. Гончар не лише ретельно стежив за тим, що пишуть про його твори, а й вів діалог із критикою у своїх щоденниках. Власне, в 1960-і роки письменник дійшов думки, що «*писати і відстоювати*» для нього є єдиним процесом (3, 36), єдино можливою формою буття.

Творча інтенція будь-якого художника проявляється передусім у схильності до тієї чи іншої теми. У своїх записах Гончар час від часу наголошував, що якісь зустрічі, спогади, події можуть бути темою, сюжетом для майбутніх творів. Далеко не все із задуманого вдалося реалізувати, що відчував і сам письменник. Проте були й такі теми, жодних сумнівів щодо реалізації яких не відчувається. Це стосується насамперед записів періоду 1944–1945 рр., пов'язаних із визвольною місією Радянської Армії, коли чітко проглядається намір, творча інтенція, а її прояв провокується очевидною наявністю потужних мотивів.

Щоденникові записи періоду війни як досвід становлення екзистенційної свідомості можна умовно поділити на декілька страт, що набувають статусу мотивів. До таких передусім належить географічний простір закордоння: хоч би як називалась країна, якими б мальовничими не були ландшафти, але переважає думка про те, що все це – чужина. Потужне фольклорне начало продукує осягнення автором щоденника художнього топосу як зачарованого царства, що перебуває в полоні злих сил, а перехід до нього відбувається за фольклорними традиціями – через річку, що в міфології деколи пов'язується зі смертю.

Текст щоденника Олеся Гончара багатоаспектно виявляє творчу інтенцію автора, даючи змогу, крім усього іншого, простежити становлення образної системи його творів – від інтенції до художньої реалізації.

Підрозділ 3.3. «*Проблема української мови і специфічність мовної самоідентифікації автора у «Щоденниках» О. Гончара*» присвячений розкриттю важливих аспектів мовної стратегії письменника. Питання мови було одним із найбільш актуальних і болючих для О. Гончара. Його погляди, що з часом озвучувались у виступах, публіцистиці, передусім переживалися у щоденнику.

Хоч би якими важливими були для О. Гончара споглядання і записи епізодів життя різних націй і народностей, він неодмінно повертається до питання рідної мови. Якщо на першому етапі ведення щоденників для О. Гончара важливими були мовні акценти у сприйнятті оточення, то надалі питання мови набули філософського екзистенційного підтексту. Гончар не відмовився від записів живого мовлення. Здавалося б, автор щоденника традиційний щодо жанрових означень своїх записів – говірки, анекдоти, афоризми, підхоплені висловлювання бійців. Але записи мають інший підтекст, а саме: в них яскраво виражена мовна діяльність Гончара. Вона виявляється в тому, як він «переживає слово». У «Щоденниках» простежується тривала еволюція мовної самоідентифікації письменника. Від російської мови, якою велися записи перших років, О. Гончар поступово переходить до принципового українства, відмежовуючи себе від думання й записування російською мовою, від неусвідомленої русифікації. Цей процес остаточно завершується у 1960-ті роки, набуваючи вигляду свідомої світоглядної стратегії, формуючи виразну, акцентовану мовну особистість письменника.

Питання мови, мовної поведінки у щоденниках О. Гончара розмаїте, охоплює об'ємний комплекс проблем. «Щоденники» містять записи, що характеризують мовну ідентифікацію особистості, екзистенційну актуалізацію власного слова, говірок, афоризмів, прислів'їв, приказок, лексем із воєнного оточення, що їх підхоплювала художня думка. Що ж до позиції автора щоденника, то вона передусім наукова. Гончар дистанціює себе від мовної стихії, він вслухається, занотовує, диференціює. З часом до суто лінгвістичних спостережень додаються записи-роздуми про становище української мови в Україні. До певного часу Гончар проблемного питання не торкався, проте в 1960-х роках стан і статус української мови стали одним із провідних і наскрізних мотивів «Щоденників». Мовна позиція, окреслена в «Щоденниках», обумовила модель поведінки О. Гончара, його гострі виступи з проблем становища української мови. Письменник протистояв владним структурам і не приховував цього.

Підрозділ 3.4. *«Еволюція поглядів О. Гончара на літературу і мистецтво у «Щоденниках»* присвячений розвитку світоглядних позицій митця, зафіксованих у щоденникових записах. Погляди О. Гончара на літературу й мистецтво є чи не ключовими в щоденникових записах, тому вони вже привертати увагу дослідників. Проблематизація їх відбувалася відповідно до того, як змінювався його статус письменника, якими були його естетичні вподобання.

Умовно в щоденникових роздумах О. Гончара про літературу можна, на наш погляд, виокремити декілька етапів. Перший із них – 1940-50-ті роки, коли О. Гончар стрімко увійшов у літературу, розпочавши свій шлях із чи не найскладнішого і універсального жанру – роману, цей час позначений вибором власного шляху, формуванням естетичних уподобань, вдосконаленням художньої майстерності. Записи про літературу в ці роки мали здебільшого характер емоційних, образних вражень. Осягнення змісту літератури О. Гончар розпочав з питання про її народну специфіку. Записи в щоденнику дають підстави для висновку, що позиція молодого письменника в даному питанні була різко відмінною від усталеної, від того, як вона практикувалася радянськими

ідеологами. Записи наступного етапу – 1960–80-х рр. фіксують роздуми як філологічного, так і письменницького плану, теоретизування з приводу специфіки літератури, її розвитку і значення і т. ін. – у цей період погляди письменника зазнають потужної еволюції. Гончар здійснив теоретичне і практичне обґрунтування «поетичного реалізму». За щоденниковими записами письменника, це феноменальне явище, характерне для української літератури, започатковане О. Довженком і Ю. Яновським, набуло розвитку в Гончара, а з часом у літературі, кінематографі, живописі 1960-х років.

Записи в щоденнику 1990-х років мають підсумковий характер і щодо власного творчого надбання, і щодо розвитку літератури в цілому. Не прив'язуючи себе до політичного поняття «радянська література», Гончар торував свій, альтернативний шлях. «Щоденники» фіксують еволюцію поглядів О. Гончара на літературу, започатковану опануванням поняття народності, національності у їх первинному варіанті – у народній творчості, яка була для нього джерелом поезики, проте вагомими письменник визнає й надбання світової естетичної думки.

На підставі вивчення щоденникової спадщини О. Гончара автор дисертації доходить таких **висновків**.

1. Дослідження генологічної специфіки «Щоденників» Олеся Гончара дало підстави для висновку про жанрову дифузію в них художньої прози і публіцистики, органічний синтез образності та документальності. Водночас не варто категорично визначати належність щоденників загалом, зокрема й записів О. Гончара, до мемуарної прози. Підставою для цього є передусім концепція адресата: мемуари за своїм призначенням спрямовані на «стороннього» читача, тоді як щоденники в переважній більшості випадків є записами «для себе». Наративна стратегія характеризується тим, що автор щоденника не має цілісного задуму, він пише, ідучи за течією власного життя, його точка зору на речі, характер вибору фактів, сам стиль записів може змінюватися рік за роком – разом із самою людиною. Саме спосіб авторської репрезентації є іншою виразною відмінністю жанрів мемуарів і щоденників, хоча здебільшого грані між ними не завжди відчутні.

У щоденниковому наративі О. Гончара відбулося поєднання елементів документально-автобіографічної прози та неореалістичного «ліричного документа», що зумовлено як екстралітературними (вичерпаність попереднього етапу, зміна економічних, політичних і мистецьких орієнтирів суспільства, демократизація й оновлення), так і власне художніми (ліризм, що досягався стриманою емоційністю і образною економністю стилю, гострою буденністю проблематики, сповідальністю, щирістю) чинниками.

Особистості поверталися її універсальність і синкретичність, які тривалий час заступалися штучно культивованими громадянськими почуттями й мотивами.

2. Результатом порівняльного дослідження щоденників митців слова стало виявлення певних типів творчої особистості: конкордистської, героїчної, ресентиментної, екзистенційної, що доведено внаслідок вивчення обраного контексту (щоденників В. Винниченка, О. Довженка, А. Любченка, Ж.-П. Сартра).

Виокремлено три етапи становлення біографічної свідомості О. Гончара, безпосередньо пов'язаної з його творчістю. Перший із них – 1940–50-і роки, коли письменник пережив випробовування війною і увійшов у літературу як непересічний майстер та сформована особистість. Записи наступного, найбільш інтенсивного етапу – 1960–80-х років – фіксують філологічні, письменницькі та особисті роздуми, причому особлива увага приділяється розвитку і значенню літератури; саме в цей період погляди письменника зазнають потужної еволюції. Третій етап (записи 1990-х років) мають підсумковий характер і щодо власного творчого надбання, і щодо розвитку літератури в цілому.

Вперше в українському літературознавстві розглянуто процес світоглядної еволюції письменника до екзистенційної свідомості: відчуженість у О. Гончара є синтезом культурно-історичних і художньо-естетичних нашарувань, в якому органічно поєднуються романтичний і модерністський її типи. Записи воєнної пори, роздуми про життя і смерть, про зрадництво у щоденнику свідчать, що екзистенційний стан, екзистенційне бачення світу і буття для нього було характерним, а не набутим. З часом це вилилось у філософію самотності, обґрунтовану саме в щоденниках; особливою сторінкою екзистенційності Олеся Гончара є його віра в Бога. Письменник пройшов шлях від народного розуміння релігії, успадкованого у родинному колі, до екзистенційних його смислів, де Бог є «абсолютне Ти», до визнання Божественного лише через акт віри.

Наслідком цього процесу було самоусвідомлення письменника як митця екзистенційного типу.

3. Проведений текстуальний аналіз дав підстави для висновку, що проблематику, систему образів і мотиви щоденникових записів О. Гончара сформували передусім світоглядні метаобрази, які виникають на перетині абстрактної (коли образ еволюціонує від одиничного, випадкового до найбільш суттєвого з метою досягнення повноти акту пізнання) і поетологічної (Ф. Інгольд) образності, визначаючи загальну тональність значних періодів щоденникової творчості й розгортаючись у розгалужену систему менш масштабних образів.

Розглянувши образні концепти «юнацького максималізму», «Празької весни», «весни української» і «відлиги», фронтового героїзму, світобудови («мироздания», як Гончар іменував Всесвіт, Космос, йому імпонувало саме слово «мироздание», до того ж не стільки у власне науковому сенсі чи навіть філософському), «собору», «держави-корабля» та ін., ми переконались у структурній базовості цих концептів для творчості письменника, зокрема для його «Щоденників». Так, Гончар сприймав «мироздание» як упорядковану єдність, що протистоїть будь-якому хаосу: духовно-душевному, соціальному. Філософські витоки «мироздания» Гончар не деталізував, але завжди наголошував на особливому відчутті Бога. Для нього це сутність, наділена всіма «совершенствами», царство етичних цінностей, які він сповідує.

Творча інтенція до філософсько-естетичного узагальнення накладала відчутний відбиток на особливості саморефлексії письменника у щоденникових записах, породжуючи розгалужену систему наскрізних концептуальних образів, що узагальнюють світоглядні засади авторської самопрезентації в образній канві «Щоденників» О. Гончара.

4. Уперше досліджена специфіка творчої інтенції в щоденникових записах О. Гончара. Значна частина зафіксованих у «Щоденниках» творчих задумів була реалізована у прозових творах письменника, дослідження цих нотаток дало змогу простежити цей процес від зародження інтенції до повного художнього втілення. Проте багато подібних задумів так і залишилися на рівні інтенції, а деякі вичерпували свій художній потенціал у жанрі щоденникового запису й не потребували подальшого розгортання. У дисертації здійснена спроба класифікації форм інтенціональності щоденників О. Гончара, в основу якої покладений принцип художньої реалізованості інтенції: повністю втілена, нереалізована, власне щоденникова і «обстоювальна» (породжена реакцією на критичну оцінку творів).

Специфічна невимушена, природна образність щоденникового наративу О. Гончара надає записам завершеності й цілісності, що дозволяє констатувати художню значущість і своєрідну образну стилістику щоденників письменника. Творча інтенція переважної більшості нотаток знаходить адекватне жанрове втілення і повну художню завершеність у щоденникових записах. Спостерігається й наступна форма творчої інтенції: якщо трапляється, що щоденникові нотатки спонукають того чи іншого письменника до написання певного твору, то новелістична майстерність Гончара художньо продукувала розвиток думки щоденниково-новелістичної; мікро-новели у щоденниках є не чим іншим, як завершеними художніми творами.

5. Увиразнено оприямлена важливість мови в житті письменника і його активна громадянська позиція в мовній поведінці. Усе своє життя О. Гончар не лише опікувався питанням української мови, а й вів наполегливу боротьбу за відновлення її статусу в Україні. Щоденники, які письменник починав вести російською мовою, зафіксували еволюцію мовної особистості О. Гончара – від суто наукової філологічної рефлексії мовних явищ до усвідомлення національної детермінованості мовної поведінки, активного протистояння прихованій русифікації.

Загалом щоденники О. Гончара свідчать про те, що вони належать творчій особистості, для якої неприйнятною була дихотомія «життя/творчість», відтак через щоденники проходить наскрізна думка про необхідність творити як жити і жити як творити. Ідея собору, яку письменник приніс у суспільство чи не в найкритичнішу мить руйнації моралі, духовної деградації, залишилась актуальною духовно-політичною концепцією.

Основні положення дисертації висвітлені у публікаціях:

1. *Вельможко Я.Ю.* Щоденник Марії Башкирцевої як один із контекстів щоденникової спадщини О. Гончара / Яна Юріївна Вельможко // Література. Фольклор. Проблеми поетики: зб. наук. праць. – Вип. 27. – Ч. 2. – К. : Акцент, 2007. – С. 315–321.

2. *Вельможко Я. Ю.* Тема війни, або мотиви нудьги та героїчного в щоденниках Олеся Гончара / Яна Юріївна Вельможко // Література. Фольклор. Проблеми поетики: зб. наук. праць. – Вип. 31. – Ч. 1. – К. : Твім інтер, 2008. – С. 483–493.

3. *Вельможко Я.Ю.* Щоденники Олеся Гончара у контексті поняття біографізму / Яна Юріївна Вельможко // Література. Фольклор. Проблеми поетики: зб. наук. праць. – Вип. 32. – Ч. 1. – К. : Твім інтер, 2008. – С. 411–419.

4. *Вельможко Я. Ю.* Специфіка творчої інтенції у щоденниках Олеся Гончара / Яна Юріївна Вельможко // Вісник Київського славістичного університету. – Вип. 39. – К. : КСУ, 2008. – С. 152–157.

5. *Вельможко Я. Ю.* «Щоденник О. Гончара і рефлексії екзистенційної свідомості» / Яна Юріївна Вельможко // Вісник Запорізького нац. уні-ту. – Філологічні науки. – № 2. – 2008. – С. 43–47.

6. *Вельможко Я. Ю.* Образна наповненість щоденникової думки в Олеся Гончара / Яна Юріївна Вельможко // Вісник Київського славістичного університету. – Серія: філологія. – Вип. 40. – К. : КСУ, 2009. – С. 49–55.

7. *Вельможко Я.Ю.* Дискурс Олеся Гончара про літературу в його щоденниках / Яна Юріївна Вельможко // Вісник Запорізького національного університету. – Філологічні науки. – № 1. – 2014. – С. 20–26.

8. *Velmozhko Y.* Writer's Diaries as representation of authorial consciousness (Письменницькі щоденники як оприявлення авторської свідомості) / *Velmozhko Yana* // Theoretical and Applied Sciences in USA: Papers of the 1st International Scientific Conference (November 5, 2014). Cibunet Publishing. New York, USA, 2014, p. 96-102.

АНОТАЦІЇ

Вельможко Я.Ю. Щоденники Олеся Гончара: проблематика, образ автора, стиль. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.01 – українська література. – Київський університет імені Бориса Грінченка, Київ, 2015.

Дисертація є першим в українському літературознавстві комплексним дослідженням щоденників Олеся Гончара в аспекті своєрідності їхньої проблематики, образу автора, стилю. У роботі простежені власне літературний і генологічний контексти щоденникової спадщини письменника, біографічний аспект жанру щоденника як презентація формування біографічної свідомості митця. Охарактеризовано світоглядну еволюцію О. Гончара в напрямку екзистенціалізму, специфіку творчої інтенціональності, систему абстрактних та поетологічних метаобразів «Щоденників». Жанрово-стильові ознаки щоденникової спадщини О. Гончара аналізуються в порівнянні з нотатками В. Винниченка, О. Довженка, А. Любченка, Ж.-П. Сартра.

Ключові слова: біографія, щоденник, жанр, стиль, творча інтенція, екзистенціалізм, образ автора, художня саморефлексія.

Вельможко Я.Ю. Дневники Олеся Гончара: проблематика, образ автора, стиль. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.01 – украинская литература. – Киевский университет имени Бориса Гринченко, Киев, 2015.

Диссертация является первым в украинском литературоведении комплексным исследованием дневников Олеся Гончара в аспекте своеобразия их проблематики, образа автора, стиля. В работе рассмотрено литературный и генеалогический контексты дневников писателя, биографический аспект жанра дневника как презентация формирования биографического сознания художника. Охарактеризована мировоззренческая эволюция О. Гончара в направлении экзистенциализма, специфика творческой интенциональности, система абстрактных и поэтологических метаобразов «Дневников». Жанрово-стилевые признаки дневников как наследия О. Гончара исследованы в сравнении с заметками В. Винниченко, О. Довженко, А. Любченко, Ж.-П. Сартра.

Ключевые слова: биография, дневник, жанр, стиль, творческая интенция, экзистенциализм, образ автора, художественная саморефлексия.

Velmozhko Y.U. Diary of Oles Gonchar: Problems, author's image, style. – Manuscript.

Thesis for gaining the scientific degree of candidate of philology, specialty 10.01.01 – Ukrainian literature. – Kiev Boris Grinchenko University, Kyiv, 2015.

The thesis is the first comprehensive study of the diary heritage of one of the Ukrainian literature classics of the twentieth century Oles Gonchar. In this paper the genealogical peculiarity of writer's «Diaries» are defined, there's «intermediate» position between fiction, documentary and journalistic genres – reminiscence, memoir, notes etc. Three-volume edition of his diaries is examined in the context of Ukrainian literary process, in particular the evolution of the diary genre. Gonchar's creative self-reflection was studied in comparison with the diaries of V. Vynnychenko, O. Dovzhenko, A. Lubchenco, J.P. Sartre, that provides material for determining the identity of existential creative personality of O. Gonchar, unlike concordistic (Vynnychenko), resentimental (Lubchenco) and heroic (Dovzhenko).

Features of O. Gonchar's creative personality were reflected in his diaries, analyzed in terms of the formation, and evolution of biographical writer's consciousness, features of creative intentionality. On the basis of textual analysis it was demonstrated that a significant amount of notes, accommodated in diaries, could result in works of art, but remained at the concept level. The dissertation attempts to classify forms of intentionality in O. Gonchar's diaries, the formation of creative ideas and their realization stages in works are traced.

Gonchar's «Diaries» studied in terms of identifying the nature of imaginative thought merged with the fixation of events, moods, ideas. Specific relaxing, natural imagery of O. Gonchar's diary's narrative provides the completeness and integrity of the records, which gives every reason to assert their artistic significance and figurative style of writer's diary. The above textual analysis infers that through his creative approach the writer mostly cared about the accuracy and reliability of the documentary notes.

We studied the characteristics of self-presentation of the author's image in the «Diaries», the originality of writer's creative self-reflection in the notes and prose.

Firstly in Ukrainian literary criticism evolution of Gonchar's worldview towards existentialism was studied. This process started during the war, when the writer began

to keep a diary. This was one of the reasons for creating a tiered system of abstract and poetic imagery of diary branched structure of through motives, toposes and metaimages, which were analyzed in the dissertation.

Gonchar's Diaries fix evolution of author's views on Ukrainian language and literature. This process occurs in several stages, the most intense of them covers the 1960s, when Ukrainian literature was highly intensified. The categorical rejection of socialist realist canon was writer's key position. As a scholar and writer Gonchar substantiate the notion of «poetic realism». Diaries also reflect an active author's position in his language behavior. O. Gonchar not only deeply interested in the issues of the Ukrainian language, but also led a principled struggle for the approval of its status in Ukraine.

Writer's diaries have opened a new page in studying of Gonchar's works as they reflect the light of writer's new artistic and civic position. Their research allows to stop groundless accusations against the writer, the unjustified criticism of his work, and to remove the ideological emphases in discussions about his role in the history of Ukrainian literature.

Keywords: biography, diary, genre, style, creative intension, existentialism, the author's image, artistic self-reflection.